

901
02/11

EYÜP SULTAN SEMPOZYUMU

T E B L İ Ğ L E R

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Deni. No:	57017
Tab. No:	956-141 EYÜ-S

EYÜPSULTAN BELEDİYESİ

EYÜPSULTAN BELEDİYESİ

KÜLTÜR YAYINLARI No: 7

Eyüpsultan Sempozyumu Kitabında kullanılan görsel malzemeler, (Tebliğ sahiplerinin haricindekiler) Eyüpsultan Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü arşivi ile Basın Yayın Halkla İlişkiler Arşivine aittir. Kitaptaki tüm yazıların ve görsel malzemelerin yayın hakkı Eyüp Belediyesine aittir. İzinsiz bir başka yerde yayınlanamaz ve kullanılamaz.

Genel Yönetim

Osman SAK

Yayın Sorumlusu

İrfan ÇALIŞAN

Kitabın Hazırlanmasında Emegi Geçen

TİM TANITIM Ehibi

Editör

İsmail DEMİRCİ

Kapak Tasarımı

Kenan ÖZCAN

İç Düzen - Grafik

Mesut Memiş SARI

Baskı ve Cilt Takibi

Ekrem ÇALIŞ

SEÇİL OFSET:(0212) 629 06 15 (pbx)

EYÜPSULTAN BELEDİYESİ
KÜLTÜR ve TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ

Tel: (0.212) 563 16 65 - 616 00 66

Fax: (0.212) 616 00 78

Eyüp Sultan ve Civarındaki Mezartaşı Kitâbelerinin Hat San'atı ve Tarihi Açısından Önemi

Prof. Dr. M. Hüsrev Subaşı
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Değerli Başkan, muhterem meslektaşlarım, saygıdeğer misafirler, sevgili öğrenciler...

Bildirime geçmeden önce Eyüp'te böyle bir ilmî alış-veriş ve tartışma ortamının hazırlanmasında emeği geçen herkesi sayın Belediye Başkanı'nın şahsında tebrik ediyorum, bu vadideki gayretlerinin artarak devam etmesi doğrultusundaki dilek ve temennilerimi ifâde etmek istiyorum.

Ondört asırlık tarihi içinde Hat sanatının her zamankinden daha yoğun, daha sanatlı icra edildiği dönem Osmanlı dönemidir. Özellikle fethi müteakip Türk İslâm kültür ve medeniyetinin intişarında yepyeni bir misyonu yüklenen İstanbul, kısa süre zarfında Per çok alanda olduğu gibi hat

sanatının da merkezi oldu.

Fatih döneminde Topkapı Sarayı'nın Ayasofya girişindeki kapısının ön ve arka alınlıklarında yer alan müsennâ celi sülüs yazıları ile tarzını ve tavrını günümüze kadar ulaştırabilmiş dâhî hattat Ali bin Yahya Sofî (ö.1490?) hat sanatında celî tarzının İstanbul sürecini başlattı. Amasya'daki valiliği sırasında derslerinden faydalığı Şeyh Hamdullah'ı (ö. 1520) tahta geçtiğinde sarayın başhattatlığına getiren Sultan II. Bayezid'in hazırladığı teşvik ortamı, "Aklâm-ı sitte" denilen çeşitli uçlarda açılmış kalemlerle yazılan altı tür yazıda yepyeni bir hat ekolünün ortaya çıkmasını sağladı. Böylece Anadolu, Balkanlar, Şam, Bağdad ve Kahire'nin başını

Prof. Dr. M. Hüsrev Subaşı

1 Meselâ Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi gibi. İstanbul'daki bu tek hat müzesindeki envanter kayıtlarında levhaların tezyinatına ilişkin bilgiler, hat yönüne dair bilgilerden çoktur. Bu kayıtlarda pek çok levhada ne yazılı olduğu ve hattatın kim olduğuna dair bilgiler bile yer almamaktadır. Yine aynı defterde, hakkında yeterli kadarn bilgi bulunmayan hayli sayıda eserin "fersüde olduğu için Vakıf Teberrükât Anbarına kaldırılmış olduğu" şeklindeki kayıtlar ise üzüntü vericidir. Geçtiğimiz günlerde yanan, yangın öncesi ve yangın sonrası binlerce eserin bulunduğu Yenikapı Mevlevîhanesi, Vakıf Teberrükât Anbarı olarak kullanılıyordu.

**EYÜP SULTAN
SEMPOZYUMU**

çektığı o zamanki İslâm kültür ve sanat merkezleri bu yeni Türk/İstanbul ekolünün etki alanı içine girdiler. İstanbul artık sadece bir siyasî merkez değil, ilim, kültür ve san'atın her alanında ağırlığını gittikçe arttıran bir medeniyet beşiği haline gelecekti.

Şeyh ekolünü yeni tesis edilen ekoller izledi. Yakut mektebinin genel çizgileri içinde kalmakla beraber çok farklı bir yorum anlayışıyla eserler bırakan Ahmed Şemseddin Karahisarî (1468 – 1556), mushaf hattatlığının babası Hâfız Osman Efendi (1642 – 1698), pek soyut bir hat nev'i olan İran menşe'li tal'lik yazısını "Türk ta'lik" diyebileceğimiz yeni bir kisveye büründüren Mehmed Es'ad Yesârî (ö. 1798) ile Yesârî-zâde Mustafa İzzet Efendi (ö. 1849)'ler, Celî tarzının Osmanlı'daki ikinci kutbu ve yeni tarzdaki tuğra formunun mücidi Mustafa Râkım (1757 – 1826), celî sülüsü daha da soyutlaştırarak âdetâ tâ'likleştiren Mahmud Celâleddin Efendi (ö. 1829), Bursa Ulu Camii'nde yazdıklarıyla hattın ihtişamını mîmârî ihtişamın önüne geçiren Şefik Bey (1819 – 1880), sülüs ve nesihte büyük üstad Şevki Ef. (1829 – 1887), kodyu zemine altınla yazılı nice zerdendûd levhanın sahibi Sami Efendi (1838 – 1912) gibi dâhî sanatkârlar yaşadıkları çağlara hükmetmiş hat otoriteleridir. Yedikuleli Seyyid Abdullah Ef. (ö. 1731), İsmail Zühdî Ef. (ö. 1809), Ali Haydar Bey (1802 – 1870), Nazif Bey (1846 – 1913), Ömer Vasfi Ef. (1880 – 1928), Hulûsî Yazgan (1869-1940), Neyzen Emin Efendi (1883 – 1945), Kâmil Akdik (1862 – 1941), Halim Özyazıcı (1898 – 1964) ve son olarak Hâmid Ayaş (1891 – 1892) gibi isimler de bu kervana dahil edilebilir. Bu sanatkârların İstanbul'da bulunmaları ve burada eser vermeleri, beş asır boyunca İslâm sanat dünyasında bu kutlu şehrin adının devamlı gündemde

kalmasını sağlamıştır.

Hâlen de hat sanatı söz konusu olduğunda tüm sanat dünyasında en çok İstanbul'un adı anılır. Şüphesiz ki bu durum, ancak bu şehirde beş asrı kucaklayan muhteşem bir birikimin mevcudiyetiyle izah edilebilir. Ancak bu birikim pek farklı alanlara dağılmış bir görüntü arz etmektedir. Müzeler, camiler, kütüphaneler ve özel koleksiyonlar bu san'atın nâdîde örneklerini içinde barındırmaktadır. Mimari eserler üzerindeki kitâbeler, mermer, metal, ahşap ve kumaş üzerine yapılmış muhtelif tarzdaki uygulamalar, mezartaşlarını süsleyen yazılar hep hat san'atının oraya buraya dağılmış örneklerini teşkil ederler.

Yerli ve yabancı pek çok sanat münekkidi hayran bırakan, Picasso ve benzeri birçok batılı ressamı etkileyen bu Türk ve İslâm san'atı, ne yazık ki layıkı veçhile ele alınamamış, ciddî inceleme ve araştırmalara konu edilememiştir. Türkiye'de mevcut hat şaheserlerinin henüz sağlıklı bir envanteri bile yapılamamıştır. Camilerdeki eserler çalınmak suretiyle gündüne azalmaktadır. Binalarda bulunan kitâbelere dair bir takım araştırmalar yeni yeni başlamıştır. Müze envanter kayıtlarının bir çoğu yetersizdir. ⁽¹⁾ Herbiri birer açık hava müzesi mahiyetindeki eski mezarlıklarımızda ise kimlerin yattığı, mezartaşı kitabelerinde neler yazdığı tamamen meçhulümüzdür. Bu kitâbelerin sözel muhtevasında edebî, tıbbî, sosyal, tarihî ve askerî pek çok etnografik bilgi bulunmaktadır. Ancak biz şâhidlerin daha ziyade biçimsel muhtevalarıyla ilgileniyoruz, özellikle de hat hususiyeti ve hangi hattat tarafından yazıldığı ile.

Fakültemiz Türk İslâm Sanatları tarihi Anabilim Dalımızda danışmanlığında yaptırılan bir yüksek lisans tezi çerçevesinde –Piyer Loti çevresi hariç- Eyüp Sultan ve civarı kabris-

tanlarında altında hattat imzası bulunan kitâbeler taranmış ve böylece 170 adet imzalı kitâbe tesbit edilmiştir. Bunların hazîrelere dağılımı şöyledir:

- A. Eyüp Sultan Türbesi Hazîresi: 28 adet,
- B. Eyüp Sultan Camii Hazîresi: 30 adet,
- C. Pertev Paşa Hazîresi: 46 adet,
- D. Eyüp Sultan İmaretî Hazîresi: 26 adet,
- E. İmâret yanındaki bölümler: 8 adet,
- F. Sultan Reşad Türbesi Hazîresi ve yanı: 7 adet
- G. Ebusuud Efendi Medresesi Hazîresi: 9 adet
- H. Ferhat Paşa Türbesi Hazîresi ve yanı: 5 adet,
- I. Cafer Paşa Türbesi Hazîresi: 1 adet,
- J. Şah Sultan Türbesi Hazîresi: 1 adet,
- K. Hubbî Hatun Türbesi Hazîresi: 1 adet,
- L. Saçlı Abdülkadir Mescidi Hazîresi: 8 adet,

Bu kitâbelerin alt kısımlarında isimleri tesbit edilen hattatlar ise –alfabetik sıra– ile şunlardır:

Abbas Kemal,
Abdullah Hulûsi,
Abdullah Zühdi,
Ali Rıza Mısırî-zâde,
rif (Çarşambalı)
rif (Filibeli Bakkal),
rif Hikmet,
Aziz (Pertev Paşa torunu),
Aziz (Şeyh),
Cemil,
Evdet, Emin Eyyûbî,
Hâmid (Aytaç),
Hayreddin,
Hulusî,
Hüseyin,

İzzel el-Mevlevî,
Kâmil (Akdik),
Mahmud Celâl,
Mâlik,
Mehmed Rif'at Mısırî
Mehmed Şâkir,
Mehmed Zeki el-Mevlevî,
Mehmed Zühdi Zeki,
Muhyiddin,
Mustafa Kâni,
Mustafa Râkım,
Mustafa Vâsıf,
Necmeddin,
Nizâmeddin,
Nûri (Beşiktaşlı),
Nûri (Dede),
Osman (Hattat İbrahim Afif damadı),
Osman Besîm,
Rif'at,
Sâmi,
Suud,
Şevki,
Tevfik,
Vahdetî,
Yahya Vehbî,
Zeki Dede.

Bu isimlerin önemli bir kısmını hat kaynaklarından tanıyorduk, fakat Eyüp ve civarındaki kabristanlarda böyle imzalı eserleri olduğunu bilmiyorduk.

Ali Rıza Mısırî-zâde, Cevdet, Hayreddin, Hüseyin, İzzet el-Mevlevî, Mahmud Celâl, Mâlik, Mehmed Rif'at Mısırî, Mehmed Zeki el-Mevlevî, Nizâmeddin, Nûri Dede, Osman Besîm gibi hattat isimlerine ise bilinen kaynaklarda rastlanmamakta olup, imzalı kitâbeleriyle ilk defa bu tez çalışmasında sözkonusu edilmektedirler. Bu ise hat va hattatlar tarihi açısından önemli bir katkı sağlamaktadır.

Hattatları biliniyor olsa bile, ilk kez bir araştırmaya konu edilen bu mezartaşı kitabeleri hakkında, hattatlardan ve eserlerinden söz eden kay-

naklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Dolayısıyla sözkonusu eserlere ilk kez bilim ve sanat dünyasının dikkati çekilmektedir.

Her kitâbenin altında yer alan şahsa ait zatın ölüm tarihi, genelde yaklaşık olarak üzerindeki manzum ve mensur satırların da, hattın da, uygulanan taş işçiliğinin de tarihi olmaktadır. Bu sebeple mezartaşları ve üzerindeki kitâbeler bu san'atların gelişim seyrini izleme imkânını da vermektedir.

Kitâbeler üzerinde ancak Allah'ın kalıcı olduğuna atıfla ilk satırda yer verilen "Hüve'l Bakî" ve benzeri ifadeler, genelde müstakil birer kompozisyon olarak ele alınmış ve birbirinden güzel istifler meydana getirilmiştir.⁽²⁾

Diğer kısımlar ise muhtelif biçimde kartuşlar içinde bazan açık, bazense pek girift biçimlerde istiflenerek satırlar halinde sıralanmıştır. Açık istiflerde okunaklılık, girift istiflerde ise sanat yapma arzusu gözetilmiştir. Bazı girift istifler ise mahdut sayıda satıra hayli kalabalık sözlerin sığdırılması zorunluluğuyla oluşmuş gibidir. Hâsılı, mezartaşı kitâbeleri hat muhtevalarıyla, hat san'atı ve tarihinin önemli kaynaklarından birini teşkil etmektedir. Ve bu kaynaklar çoğu yerde günden güne ne yazık ki eriyip gitmektedir.

A.Sacid Açıkgozöğlü tarafından yapılan bu tarama çalışması diğer tarihî kabristanlarda da sürdürülebilirse, çok değerli bilgilerin ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır. Şüphesiz bu çalışmada sâdece imzalı kitâbeler araştırma kapsamına alınmıştır. Halbuki Eyüp Sultan ve civarındaki eski harfli mezartaşlarında imzasız olmasına rağmen hat sanatçıları açısından fevkalâde önemi hâiz harf ve kelime terkipleri ihtiva eden kitâbeler de bulunmaktadır. Hatta bunların imzalı kitâbelerden sayıca daha fazla oldu-

ğunu da söyleyebiliriz. İmzalı olsun ya da olmasın, estetik değer taşıyan mezartaşı kitâbelerinin araştırmalara konu edilerek buralarda müstakil kompozisyon, ya da satır istifi biçiminde yer alan şâheserlerin hat sanatçılarının istifadesine sunulmasında büyük faydalar vardır.

Eyüp Sultan ve civarı Osmanlı ulemâsı, ümerâ ve meşâyihinin de içinde bulunduğu aydın ve zengin kesiminin mezarlarıyla doludur. O sebeple bu mezarların hazırlanmasında en iyi hattatlar, nakkaşlar, âdetâ birer heykeltıraş gibi çalışmış taş ustaları emek vermişlerdir.

Büyük Sahabî'yi bahçesinde saklayan bu kutlu bölge, hat ve süsleme san'atları alanında araştırma yapacaklar açısından da el değmemiş bir hazîne görünümündedir. Ancak ne hükûmetlerin kültür politikaları, ne belediyeler, ne de üniversite çevreleri, bizim sâdece hat san'atı ve tarihi açısından yaklaşmaya çalıştığımız ve fakat daha pek çok yönüyle tam bir açık hava müzesi niteliğindeki bu engin hazîneyi gereğince değerlendirememişlerdi. Eyüp Sultan ve civarındaki hazîreler bünyesinde mevcut mezartaşları en kısa zamanda birer envanter numarasına kavuşturulmalı, bunların fotoğraf, dia ve estampajları alınarak kitâbeler deşifre edilmeli ve araştırmacıların istifadesine sunulmalıdır. Nerede kimin yattığını sorduğumuzda cevap alabileceğimiz bir bilgi kaynağı ve mercii maalesef bulunmamaktadır. Şüphesiz merkezi kültür politikaları kadar, genel kültür politikalarından da bu ihmellere bir türlü son vermek noktasında yapabileceği çok şey vardır. Bu doğrultuda gelecek hizmet taleplerini karşılamaya imkânlarımız ölçüsünde hazır olduğumuzu belirtiyor, beni sabırla dinleme nezaketi gösteren muhterem hey'etinize saygılarımı sunuyorum.

2 Sayın Zeki Kuşoğlu, 1984'de bunların çok cüz'î bir kısmını iki kapak arasında toplayıp neşrederek sanat dünyasının konuya dikkatlerini çekmeye çalışmıştı.

1. Açık hava müzesi görünümündeki kabristanlarımız (Eyüp / Ebusuud Haziresi).

- 2 Eyüp S. Camii av-
lusunda celî sü-
lüs ile Yânus Sâresi,
25 yet. Hat: Hâ-
mid Aytaç

- 3 Aynı yerde celî sü-
lüs ile Ankebût Sû-
resi 69. yet. Hat:
Hâmid Aytaç.

- 4 Zal Mahmut Kül-
liyesinde celî sü-
lüs ile 14. yet. Hat:
Hâmid ytaç.

5 Re'sulbatlâtın Mubsinzâde Seyyid Abdullab'ın 1317 tarihli kabir kitâbesi.

6 Meclis-i Mebûsan reisi ve İstanbul mebûsu M. Reşat Hikmet Beyin kabir kitâbesi.

7 Piyer Loti yokuşunda Halim Özyazıcıya ait celtî sülûs beyzât istif: Rabman Sûresi, 26. yet.

- 8 Ebusuud Hazîre-
sinde İsâ-zâde Sa-
deddin Ef.'ye ait
kabir kitâbesi.
Hat: Vabdetî
Efendi

- 9 Aynı bazîrede
Hattat Vabdetî
Ef.'nin eşi Ayşe
Siddîka banım için
yazdığı nefis kabir
kitâbesinin içler
acıısı halî.

- 10 Pertev Paşa Tür-
besi Haziresinde
Hattat Aziz
Ef.'nin celi sulüs
istifi. İnsan Sâresi,
24. yet

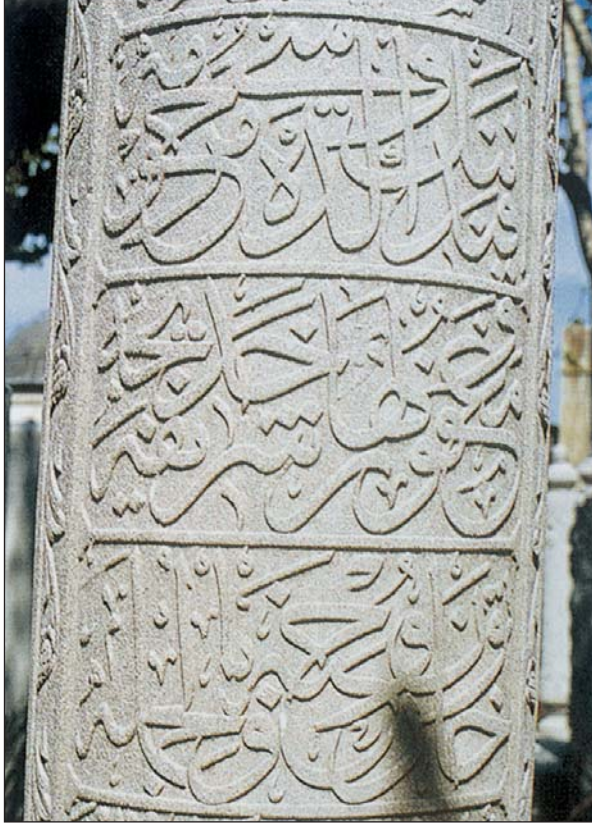
11. Aynı yörede celî sülüs bir kitâbe serlevbası: "Allah bes bâkıy heves". Anlamı: "Allah yeter, gerisi boş.."

Pertev Paşa Hazîresinde imzasız nefis bir celi sülüs mezar taşı kitabesi.

Aynı kitâbenin ilk satırlarından detay

14. Aynı kitâbenin orta satırlarından detay

15. Aynı kitâbenin son satırlarından detay

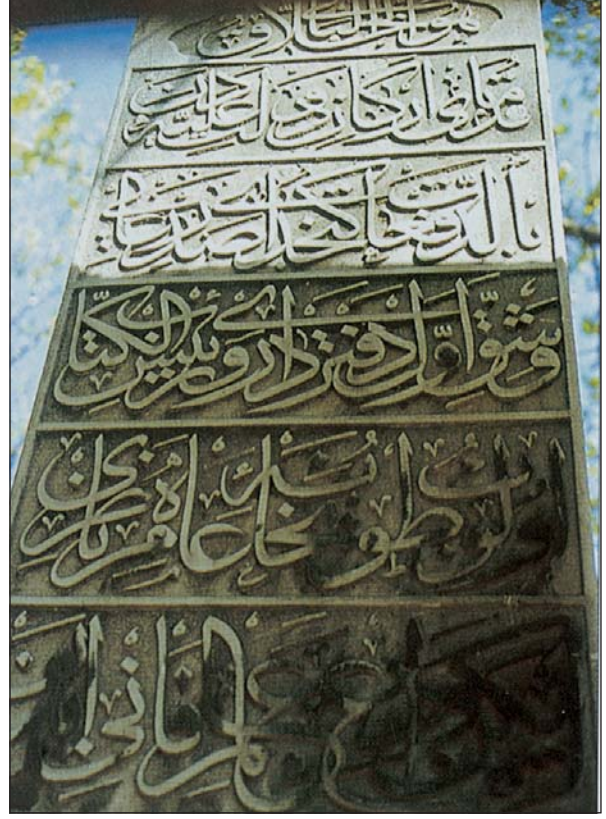
16. Hattat Hâfız Mehmet Paşa'nın celî süllüs mezartaşı kitabesi

17. İmâret yanındaki bölmeden bir enstantane.

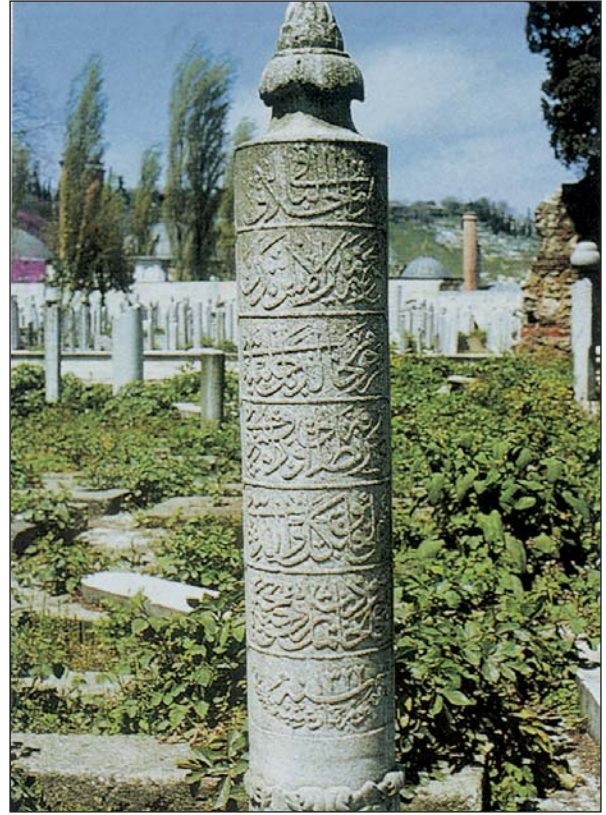
18. Aynı yerde imzasız celî sülüs bir mezartaşı kitabesi

19. Eyüp Camii Haziresinde Mustafa Râkım battıyla bir mezartaşı kitâbesi

20. Hattat Rıf'at Ef.'nin imzasını taşıyan Kelime-i Tevbid serlevhali mezartaşı kitâbesi

21. Taşın cinsine göre zaman içinde kabartma yazı ve motifler aşımaktadır (İmaret Yanı).

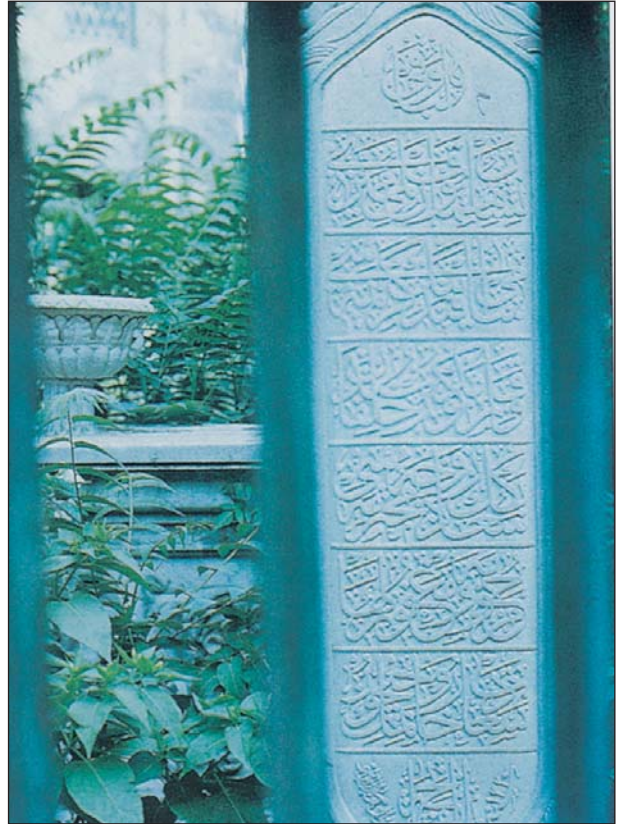
22. Eyüp Camii Hazîresinde imzasız güzel bir celî süliis kitâbe

23. Pertev Paşa Hazîresinde Edirne Valisi Süleyman Paşa'nın eşine ait kabirde "Mısrî" imzalı kitabe.

24. Ârif Ef.'nin kaleminden b. 1304. Tarıblı celî süliis kitâbe.

25. Eyüp Camii Hazîresinde imzasız nefis bir mezartaşı kitâbesi

26. Ebussuûd Hâzîresi. Hat: Vahdeti Efendi

27. Ferhat Paşa Türbesi Hâzîresi, Hat: rif Efendi

28. Defterdar M. Sabri Ef.'ye ait kabrin imzasız nefis kitâbesi (İmaret Yarı)

29. Sultan V. Mehmed Reşad'ın baştabibi Hayri Paşa'nın imzasız mezartaşı kitâbesi

30. "Nuri" imzalı bir başka kitabe

31. Abdullah Zühdi Ef.'nin imzasını taşıyan nefis bir mezar taşı kitâbesi (Pertev Pş. Türbesi Hâziresi)

32. H. 1283 tarihli Eyüplü Hattat Emin Ef.'nin hattı ile celi süslüs kitâbe (Eyüp Sultan Camii Hazîresi)

**EYÜP SULTAN
SEMPOZYUMU**

33. Aynı yerde imzasız nefis bir celi süslüs mezar taşı

34. "Nuri" imzalı bir başka kitâbe (Pertev Pş. Türbesi Haziresi).

35. Güzel dizayn edilmiş bir celt sülüs kitâbe

36. Ebussuud Haziresi'nden celt sülüs bir başka mezar taşı

37. Eyüp Camii Haziresinde bir celt ta'lik kitabe

38. Bir celi süllüs serlevha detayı: Rahman Sûresi 26. yet

39. Hattat Aziz Ef.'nin yazdığı bir kitâbeden alt detay

40. Az denenmiş bir hat nev'i olan celi rık'a ile bir mezartaşı kitâbesi

41. Pertev Paşa Türbesi Haziresinde "Mehmed Rıfat" imzalı celi ta'lik kitâbe

42. Ferhat Paşa Türbesi Haziresinde Hattat Şevki Ef.'nin kaleminden çıkma nefis kitâbe

43. Saçlı Abdulkadir Mescidi Haziresinde "Kâmil Ef. (Akdik)" imzalı celî sülûs kitâbe

44. Eyüp Sultan Türbesi Haziresi'nde "Hattat Abdullah Hulûsi" imzalı celî sülûs mezartası kitâbesi